

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۲۰، پاییز ۱۳۹۵

وصول مقاله: ۱۳۹۴/۱۱/۷

تأیید نهایی: ۱۳۹۵/۶/۱۳

صفحات: ۹۵ - ۱۰۸

بررسی میزان رضایتمندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی مورد شناسی: قائم‌شهر

دکتر رحیم بردی آنامرادنژاد^۱، دکتر اسدالله دیوسالار^۲، صابر میرابی^۳

چکیده

قائم‌شهر از لحاظ کیفیت محیط دچار مشکلاتی در زمینه‌های دسترسی، تراکم و ترافیک، بهداشت، زیبایی، سرزندگی و غیره است. در این مقاله، به بررسی میزان رضایتمندی شهروندان قائم‌شهر از کیفیت محیط زندگی پرداخته شده است. در این راستا، روش‌ها و شاخص‌های مرتبط با کیفیت محیط مورد بررسی قرار گرفت و نهایتاً شاخص‌های اثر محور مبتنی بر رضایتمندی شهروندان و روش HMR در جهت رسیدن به اهداف تعریف شده انتخاب شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش‌های آماری همچون تحلیل عاملی، آزمون T تک‌نمونه‌ای، رگرسیون خطی چند متغیره انجام شده است. جامعه نمونه از جمعیت ۱۷۲۰۰۰ نفری شهر مورد مطالعه، ۳۲۳ نفر انتخاب شد و پرسشنامه بین آنان توزیع گردید. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین برخی از متغیرهای اقتصادی، اجتماعی نظیر میزان تحصیلات، سن و درآمد با رضایتمندی از کیفیت محیط وجود داشته و بین عوامل تأهل، جنسیت و شغل با رضایتمندی از کیفیت محیط رابطه معنی‌داری وجود ندارد. همچنین بررسی میزان همبستگی بین متغیرهای کالبدی و محیطی با رضایتمندی از کیفیت محیط نشان داد که متغیرهای کالبدی (مدت زمان اقامت در محله) با رضایتمندی، رابطه معنی‌داری وجود داشته و بین متغیرهای محیطی (صدا، بو، آلودگی و زباله) با رضایتمندی، رابطه معنی‌داری وجود ندارد. کلید واژگان: کیفیت زندگی، محیط شهری، قائم‌شهر، رضایتمندی.

۱- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه مازندران (نویسنده مسؤول)

۲- استادیار گروه جغرافیا دانشگاه پیام نور، تهران

۳- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

۱- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه مازندران (نویسنده مسؤول)

۲- استادیار گروه جغرافیا دانشگاه پیام نور، تهران

۳- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

مقدمه

ارزیابی کلی تجربه‌های انسان به‌طور عمومی به‌وسیلهٔ واژهٔ کیفیت زندگی^۱ در خلال چندین نظام علمی از جمله: اقتصاد، علوم محیطی و جامعه‌شناسی بیان شده است (Castanza et al, 2002:2). مطالعهٔ ادبیات کیفیت زندگی نشان می‌دهد که این مفهوم بر دو موضوع تمرکز دارد؛ رفاه شخصی و کیفیت زندگی شهری. در حالی که رفاه شخصی به فرد مرتبط است، کیفیت زندگی شهری در ابتدا به محیط مرتبط است. در بیشتر مطالعات، کیفیت زندگی شهری و کیفیت محیط زندگی، که به عناصر طبیعی در فضای شهری برمی‌گردد، با یکدیگر مورد ملاحظه قرار می‌گیرند (زمانی، ۱۳۸۷: ۲۸).

شهر، یک سیستم اجتماعی پویا و باز است که در آن سه سطح از حرکت مکانیکی، زیستی و اجتماعی درهم آمیخته و با انواع فراسیستم‌ها و زیرسیستم‌های متعدد در ارتباط است (مهدی‌زاده، ۱۳۸۲: ۸۰-۸۱). برای سکونت و زندگی، شهر خانه‌ای است بزرگ و همان‌گونه که خانه باید از صفات و مزایایی برخوردار باشد تا سکونت و زندگی را مطلوب و آسایش‌بخش سازد، شهر نیز باید دارای کیفیت و ویژگی‌هایی برای تأمین راحتی و آسایش باشد و نیز مانند خانه محیط گرم، صمیمی و دلپذیری باشد تا زندگی را مرفه و مطلوب سازد (لینچ، ۱۳۷۴: ۱۷). به قول ارسطو، شهر باید طوری ساخته شود که شادی و امنیت شهروندان را تأمین کند (بحرینی، ۱۳۸۲: ۱۳).

محیط شهری به‌عنوان یکی از اشکال اسکان بشر، مجموعه‌ای شکل یافته از عناصر نامتجانس است. این عناصر به‌وسیلهٔ فرایندهای فیزیکی مانند: اقلیم، هیدروگرافی و ناهمواری^۲، فرایندهای زیستی مانند گیاهان، فرایندهای تکنولوژیکی مانند شبکهٔ حمل و نقل شهری و فرایندهای اجتماعی همانند سازمان جمعیت و توزیع کالا و خدمات به هم پیوند خورده‌اند (Fakhruddin, 1991: 95). همهٔ ما برای فراهم کردن

تسهیلات و مکانی که در آن بتوانیم نیازهای روزمره را تأمین کنیم به محیط پیرامون خود وابسته هستیم. این مکان‌ها شامل واحدهای مسکونی است که برای ما سرپناه ایجاد می‌کند و زمین‌ها و باغ‌هایی که غذا و تفریح ما را تأمین می‌کند، مغازه‌ها و سوپرمارکت‌هایی که اجناس و کالاها را فراهم می‌کند و فضای عمومی که پیوندهای حیاتی و با نشاطی را بین مردم و فرصت‌هایی برای تعاملات اجتماعی فراهم می‌آورد. مکان‌های متفاوت، کیفیت‌های متفاوتی نیز دارند و نیازهای متنوعی را برآورده می‌سازند. تمامی مکان‌ها، توانایی تأمین بیش از یک نیاز را دارند؛ البته هیچ ساختمان یا فضایی نیست که نیاز همهٔ افراد را به‌طور کامل برآورده سازد.

دامنهٔ وسیع‌تر فرصت‌ها برای تعامل و کنش با یک محیط می‌تواند آن را برای نیازهای مردمی که از آن استفاده می‌کنند، مناسب‌تر سازد و در نتیجه، توانایی محیط را برای رویارویی با نیازهای مختلف افزایش دهد (چاپ من، ۱۳۸۴: ۱۳۱-۱۳۰). جهت رسیدن به این هدف، انسان در طول تاریخ به ایجاد تغییراتی در محیط خود دست زده است. شهرها که بارزترین نمود تمدن بشری‌اند، از این قاعده مستثنی نمانده‌اند. انسان‌ها با توجه به نیازها و مقتضیات زمان خویش با تکیه بر دانش، تکنولوژی و امکانات موجود شهرها را ساخته، تغییر شکل داده‌اند تا به مطلوبیت بیشتری از زندگی دست یابند؛ اما این تغییرات همواره مطلوب نبوده و در پاره‌ای از موارد باعث به‌وجود آمدن محیط‌هایی شده که انسان را دچار مشکل کرده است؛ به عبارتی، شرایط بشر در سکونتگاه شهری در سرتاسر جهان نزول پیدا کرده است و محیط شهری برای ساکنان موجود شهر و به علاوه برای ساکنان آینده نواحی شهری به‌طور فزاینده‌ای غیر قابل زندگی و غیر جذاب شده است (Fakhruddin, 1991:95). بسیاری از ناهنجاری‌های رفتاری در جوامع شهری؛ مانند: خشونت، پرخاشگری، تجاوز به حقوق دیگران و رعایت نکردن قانون، ضمن داشتن ریشه‌های تاریخی، فرهنگی و اقتصادی، در کیفیت فضاهای سکونتی و کاری آنان

1 - Quality of Life

2 - Relief

ناشناختگی و تنهایی، فردیت و رقابت شدید، اضطراب، نارضایتی و... به صورت همه گیر درآمده است. بخشی از علل این پدیده‌ها از نظر جامعه‌شناسی و روان‌شناسی به ساختار کالبدی شهرهای جدید و کمی شدن معیارهای شهرسازی برمی‌گردد. تقسیمات یکنواخت واحدهای شهری، کمبود فضاهای اجتماعی و فراغتی، جدایی شدید کار، مسکن و فراغت، دشواری و ناامنی رفت و آمد، عدم تنوع بافت‌ها، عدم سرزندگی، عدم کلیت (عدم انسجام عناصر شهری به‌منظور همپوشی کارکردی) و بسیاری مسائل دیگر در شهرهای امروز، محیط زندگی شهری را به محیطی رنج آور، نازیبا، تنش‌زا و آلوده بدل کرده که هرگز سابقه نداشته است (سازمان شهرداری‌ها، ۱۳۸۱: ۳۶).

شهر قائم‌شهر که امروزه به‌عنوان یک شهر استراتژیک جغرافیایی ارتباط تهران را با شمال و شمال شرق کشور از طریق جاده فیروزکوه مرتبط می‌سازد، دارای مشکلات زیادی است. مهمترین مشکل قائم‌شهر، تک هسته‌ای بودن آن است. هسته مرکزی آن (یا همان میدان طالقانی) باعث شده تا بیشتر مراکز اداری، تجاری، سیاسی، درمانی و غیره در این قسمت شهر جمع شده و عامل دسترسی را برای دیگر شهروندان ساکن حاشیه شهر دشوار نماید. هسته مرکزی از تراکم جمعیت و ترافیک و مسائل نقلیه بالایی برخوردار بوده و همواره آلودگی صوتی و زیست‌محیطی زیادی را به شهروندان تحمیل می‌کند. قائم‌شهر از مشکلات محیطی، کالبدی و اجتماعی عدیده‌ای مانند عرض کم پیاده‌روها، کمبود کمربندی، کمبود فضای سبز، عرض نامناسب معابر، کمبود جاده، نامناسب بودن آسفالت در سطح شهر، عبور ریل قطار از وسط شهر (که شهر را به دو قسمت تقسیم نموده)، فقدان مکانی مناسب برای دستفروشان (که یکی از معضلات اصلی شهر قائم‌شهر بوده و به شهر، شکل نافرمانی و نازیبایی داده است)، عدم ارائه خدمات مناسب توسط شهرداری، عدم پارکینگ طبقاتی در سطح شهر (که شلوغی زیاد نارضایتی شهروندان را در پی دارد)، عدم توزیع و مکان‌یابی درست کاربری‌ها در سطح شهر رنج می‌برد.

نهفته است (رهنمایی، ۱۳۸۳: ۱۹). فقر و تبعیض، تزلزل اقتصادی و بیکاری، اتکا و وابستگی، آلودگی‌های گوناگون، فشارهای عصبی، ترافیک، مشکلات اجتماعی، کمبود وسایل تفریحی، مشکلات مسکن، زاغه نشینی، تراکم بیش از اندازه، حاشیه‌نشینی و ... عواملی هستند که در شهرهای امروزی به صورت مسائلی حاد جلوه‌گر شده است (رضویان، ۱۳۸۱: ۲۸). بیشتر موارد ذکر شده در فوق را می‌توان به نوعی جزء شاخص‌های کیفیت زندگی در شهر عنوان نمود.

در این مقاله، به بررسی میزان رضایتمندی شهروندان قائم‌شهر از کیفیت محیط زندگی با استفاده از روش HMR پرداخته شده است. در این باره، روش‌ها و شاخص‌های مرتبط با کیفیت محیط، مورد بررسی قرار گرفت و نهایتاً شاخص‌های اثر محور مبتنی بر رضایتمندی شهروندان و روش HMR جهت رسیدن به اهداف تعریف شده، انتخاب شد که بر این اساس مدل ارزیابی کیفیت محیط با ایجاد درخت ارزش با روش تجزیه‌ای بالا به پایین و در چهار سطح طراحی شد.

طرح مسأله

به‌طور کلی اعتقاد به بهبود و کیفیت محیط، یکی از سرچشمه‌های ایده برنامه‌ریزی شهری و شاید مهمترین ایدئولوژی ثابت و استوار آن است. کیفیت محیط نشان دهنده خصوصیات جالب محیط اطراف بوده و شامل عواملی است؛ نظیر عوامل بصری، شنوایی و احساسی (بحرینی، ۱۳۸۲: ۱۰۳). نشانه‌های بحران کیفیت محیط شهری را می‌توان در ادراک عمومی ساکنان از کیفیت محیط زندگی‌شان که عاملی مهم و تأثیرگذار در کیفیت زندگی افراد است، ملاحظه کرد؛ از این‌رو، لازم است مقوله بحران کیفیت در شهرها به‌عنوان مبحثی مهم در شهرهای جهان و از جمله شهرهای ایران مورد توجه و بررسی قرار گیرد.

با توسعه شهرنشینی و شهرسازی مدرن که با دگرگونی عمیق در نظام سکونتگاه، شیوه زندگی کیفیت ارتباطات و غیره همراه بوده است؛ مشکلات اجتماعی و روانی جدید مثل عدم هویت، عدم تعلق، احساس

بدین منظور، روش‌ها و شاخص‌هایی که در رابطه با کیفیت محیط وجود داشت، مورد بررسی قرار گرفت و در نهایت شاخص‌های اثرمحور مبتنی بر رضایتمندی شهروندان و روش تحلیل رگرسیون چندگانه یا HMR در جهت رسیدن به اهداف تعریف شده انتخاب شد. در این روش که علامت اختصاری Hierarchal Multiple Regression است، معیارها توسط محقق و با رجوع به ادبیات نظری انتخاب شده و هر معیار به معیارهای خردتری تبدیل می‌شود تا آخرین سطح که شامل معیارهایی است که صحیح‌ترین سنجش را در مورد موضوع به محقق ارائه می‌دهد؛ بر این اساس، مدل ارزیابی کیفیت محیط با ایجاد درخت ارزش با روش تجزیه‌ای بالا به پایین و در چهار سطح طراحی شد. سپس با شناخت محدوده مطالعاتی و انتخاب محله‌های شهر قائمشهر که برای انجام تحقیق مناسب تشخیص داده شدند و شناسایی ویژگی‌های این محله‌ها، به منظور آزمون فرضیه‌های تحقیق، با پرکردن پرسشنامه در محل و انجام بررسی‌های میدانی، به جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز اقدام گردید.

حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران محاسبه شده و نمونه‌گیری به روش تصادفی ساده انجام شده است. ارزش‌گذاری داده‌ها با استفاده از طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت صورت پذیرفته است. در بررسی روایی پرسشنامه از روایی صوری (ذهنی)، نظرات کارشناسان و مطابقت با مطالعات قبلی استفاده شده است و پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ مورد سنجش قرار گرفته است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش‌های آماری همچون تحلیل عاملی، T تک نمونه‌ای، رگرسیون خطی چند متغیره و ضریب همبستگی پیرسون توسط نرم‌افزار SPSS انجام شده است. به منظور گردآوری اطلاعات و داده‌ها از هر دو روش «میدانی و کتابخانه‌ای» به شرح زیر استفاده شده است. به لحاظ عدم امکان مطالعه همه افراد جامعه و به منظور اطمینان از نتایج حاصل از مطالعه بر روی جامعه هدف، اقدام به تخمین حجم نمونه گردیده

قائم‌شهر با توجه به ویژگی‌های خاصی که دارد و در بالا به برخی از آنها اشاره شد، همواره شاهد استقرار اقشار کم درآمد و مهاجران در شهر و تشدید جدایی‌گزینی اکولوژیکی میان طبقات اجتماعی مختلف شهر بوده است. بر این اساس و با توجه به آنچه در قالب طرح مسأله بدان پرداخته شد، این سؤالات اساسی در ذهن شکل می‌گیرد که:

- میزان رضایتمندی شهروندان قائمشهر، از کیفیت محیط زندگی‌شان در چه حدی است؟

- با بررسی عوامل تشکیل دهنده کیفیت محیط زندگی در سطوح مختلف شهر و محله بیشترین میزان رضایتمندی ساکنان از کیفیت محیط زندگی، مربوط به کدام سطح است؟

- چه ارتباطی بین متغیرهای اجتماعی-اقتصادی، محیطی و کالبدی با میزان رضایتمندی شهروندان از کیفیت محیط وجود دارد؟

در این راستا، تحقیق حاضر بر مبنای فرضیه‌های زیر دنبال می‌شود؛

الف) بین عوامل تشکیل دهنده کیفیت محیط در سطح محله‌ها با رضایتمندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

ب) بین متغیرهای اقتصادی-اجتماعی، محیطی و کالبدی با میزان رضایتمندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

روش تحقیق

با توجه به موضوع، اهداف و فرضیه‌های این پژوهش، این تحقیق از لحاظ هدف از نوع کاربردی است و از لحاظ روش انجام تحقیق، توصیفی-تحلیلی است. چارچوب نظری با استفاده از روش کتابخانه‌ای و مرور ادبیات مربوط به دیدگاه‌های برنامه‌ریزی شهری، دیدگاه‌های رفتار و محیط، کیفیت محیط و بافت‌های شهری انجام شده است. سنجش کیفیت محیط با استفاده از دیدگاه کیفیت زندگی و با بهره‌گیری از الگوی بوم‌شناختی انجام پذیرفته است.

مازندران از نظر وسعت پس از ساری، بابل و آمل است. تراکم جمعیت در شهر قائم‌شهر حدود ۳۸۰ نفر در هکتار است. قائم شهر دارای ۳ منطقه، ۹ ناحیه و ۳۶ محله شهری است که پر جمعیت‌ترین منطقه قائم‌شهر منطقه ۱ با ۶۸۹۵۸ نفر است (www.sci.org.ir) (شکل ۱).

است. بدین منظور، از فرمول تعدیل یافته کوکران استفاده شده است:

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)}$$

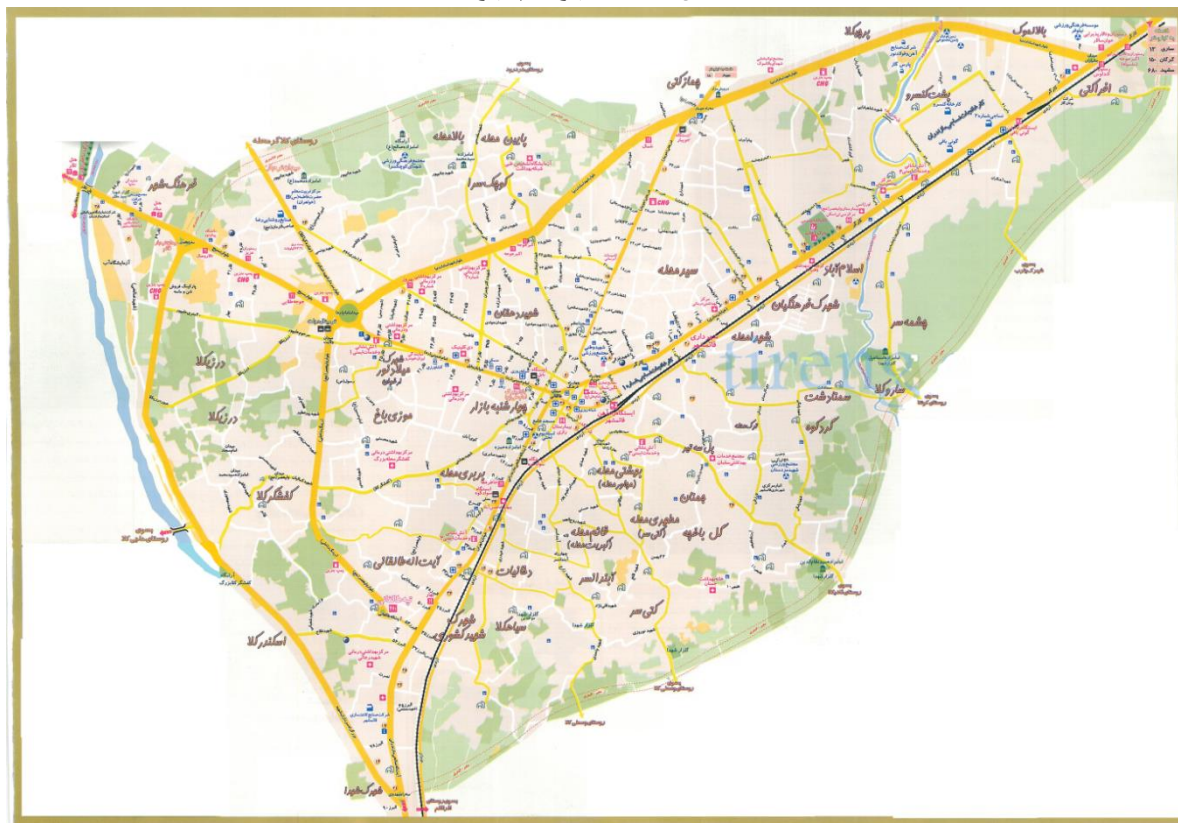
که در این فرمول: n = حجم نمونه، N = جامعه آماری (۱۷۴۲۴۸ نفر)، P = درصد توزیع صفت در جامعه یعنی نسبت درصد افرادی که دارای صفت مورد مطالعه هستند، q = درصد فراوانی افرادی که فاقد آن صفت در جامعه هستند، d = تفاضل نسبت واقعی صفت در جامعه با میزان تخمین محقق برای وجود آن صفت در جامعه که حداکثر نسبت آن تا ۰/۰۵ است و دقت نمونه‌گیری نیز به آن بستگی دارد، t = اندازه متغیر در توزیع طبیعی (توزیع نرمال مربوط به منحنی گاوس) است که از جدول مربوط در سطح احتمال مورد نظر استخراج می‌شود (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۱۴۰).

حجم نمونه به دست آمده بر اساس جامعه آماری و مقادیر در نظر گرفته شده برای q , d , t و p ، ۳۲۳ نفر است. به منظور توزیع پرسشنامه، ابتدا تعداد ۱۰ محله از ۳۶ محله قائم‌شهر به روش قرعه‌کشی انتخاب، سپس تعداد ۳۲۳ پرسشنامه را متناسب با تعداد خانوار (تسهیم به نسبت) از ۱۰ محله تقسیم نموده و به صورت تصادفی منظم بین آنها توزیع گردید.

محدوده و قلمرو پژوهش

شهر قائم‌شهر، واقع در استان مازندران در شمال ایران و در موقعیت جغرافیایی ۳۶ درجه و ۲۹ دقیقه عرض شمالی و ۵۲ درجه و ۵۳ دقیقه طول شرقی و با ارتفاع ۵۰ متر از سطح دریا قرار گرفته است. شهر قائم‌شهر با قرارگیری در استان مازندران جزء مناطق معتدل شمرده می‌شود. این منطقه در بخش شرقی جلگه‌های پست محصور بین رشته کوه‌های البرز و دریای خزر قرار گرفته است که رطوبت و اعتدال هوایی کمتری از قسمت غربی این جلگه دارد (www.ghaem137.ir). قائم شهر با ۲۷ کیلومتر مربع مساحت، چهارمین شهر

شکل ۱. نقشه شهر قائم شهر

منبع: شهرداری قائم شهر

مفاهیم، دیدگاهها و مبانی نظری

کامروزمان و همکارانش (۲۰۰۷) محیط را به سه قسمت محیط فیزیکی، محیط محله و محیط اجتماعی تقسیم کرده‌اند و عنوان می‌دارند که کیفیت محیط شهری تا اندازه‌ی زیادی به کیفیت زیرساخت‌ها و مدیریت مناسب آنها بستگی دارد. خدمات سودمندی همچون: خدمات بهداشتی، زهکشی (فاضلاب)، فراهم‌آوری آب آشامیدنی، دفع زباله، برق، گاز و سوخت برای پخت و پز، زیرساخت‌های فیزیکی مهم برای نگهداری و حفظ کیفیت محیطی شهر هستند (Kamruzaman, 2007:1).

فخرالدین، محیط شهری را به‌عنوان سکونتگاه بشر، یک مجموعه‌ی شکل یافته از عناصر نامتجانس می‌داند که این عناصر به‌وسیله‌ی فرایندهای فیزیکی مانند اقلیم، هیدروگرافی، ناهمواری^۱، فرایندهای زیستی مانند گیاهان، فرایندهای تکنولوژیکی مانند: شبکه‌ی حمل و نقل شهری و فرایندهای اجتماعی همانند سازمان

جمعیت و توزیع کالا و خدمات به هم پیوند خورده‌اند (Fakhruddin, 1991:95-96).

در عصر ظهور بحران‌های محیطی، مشخص شده است که کیفیت محیطی بخشی از مفهوم کلی کیفیت زندگی^۲ است. کیفیت زندگی مستلزم آن است که همه‌ی جنبه‌های یک احساس شخصی از رفاه، شامل همه‌ی فاکتورهایی را که در رضایتمندی انسان شرکت دارند، منعکس کند. این جنبه‌های تشکیل دهنده برای مثال: سلامتی، زندگی خانوادگی، کار، شبکه‌ی اجتماعی و همچنین محیط هستند (Ibid: 1-2).

شهرها به‌عنوان محیط‌هایی که باید بستر کیفیت مطلوب زندگی برای انسان‌ها باشند، در برآورده کردن نیازهای ساکنانشان و تأثیرگذاری مثبت در کیفیت زندگی آنان دچار مشکل هستند؛ به‌طوری که لوکوربوزیه می‌گوید: شهرها ابزار کارند؛ اما دیگر چنین وظیفه‌ای را نمی‌توانند برآورند، تأثیر خود را از دست داده‌اند، کالبدهای ما را می‌سایند و از بین می‌برند و

2 - QoL(Quality of Life)

1 -Relief

مجریان و استفاده‌کنندگان محیط‌های شهری است (گلکار، ۱۳۸۰: ۲).

شهر قائم‌شهر نیز از این قاعده مستثنی نبوده و مسأله کیفیت محیط یا به عبارتی بحران کیفیت در آن به خوبی نمایان است. این عدم مطلوبیت در کیفیت را می‌توان در نارضایتی ساکنان از محل زندگی شان به خوبی مشاهده کرد. ضرورت بررسی و سنجش کیفیت محیط در قائم‌شهر و مقایسه آنها با یکدیگر از مطالبی که عنوان شد به خوبی قابل درک است، به‌خصوص وقتی که مشاهده می‌شود، کیفیت محیط به‌عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار و بسیار مهم در کیفیت زندگی شهروندان خودنمایی می‌کند. علاوه بر این، شناسایی کیفیت محیط و عوامل سازنده آن ما را در برنامه‌ریزی بهتر جهت ایجاد توسعه‌های جدید در شهرها و دستیابی به محیط‌های شهری مطلوب یاری می‌رساند.

پیشینه تحقیق

درمورد شاخص‌های کیفیت زندگی و ارزیابی آن در شهرها به برخی از مطالعات اشاره می‌شود: دیوید اوزل و همکارانش (۲۰۰۲) در مطالعه پژوهشی خود، نقش همبستگی اجتماعی^۱، رضایتمندی سکونتگاهی، و تعیین هویت مکانی^۲ را برای تأثیرشان بر هویت اجتماعی مرتبط به مکان^۳ و تأثیرات ناشی از مجموعه این عوامل بر حالت‌های پایداری محیطی را مورد آزمایش قرار داده‌اند و شاخص‌هایی چون آلودگی هوا، جرم و امنیت و کیفیت محیطی و یک اندازه عمومی از رضایتمندی سکونتگاهی کلی را برای سنجش سطح رضایتمندی ساکنان محله مورد مطالعه قرار داده‌اند (Uzzell et al, 2002:39).

زایل شدن کیفیت محیطی منبع مشکلات عمده گوناگونی است که ساکنان شهرها با آن روبه‌رو هستند. سیدیکوی و همکارانش (۲۰۰۲) در مقاله پژوهشی خود ادراک حاشیه‌نشینان و پاسخ‌هایشان به آلودگی آب، آلودگی هوا، صدا، زباله، شلوغی و ترافیک را

روح ما را منجمد می‌سازند، بی‌نظمی که همه جا در آن مشهود است، ناراحت کننده است، زوال آنان از قدر ما می‌کاهد و تشخیص آدمی را جریحه دار می‌کند. شهرها دیگر درخور عصر ما و درخور شخصیت ما نیستند (چرمایف، ۱۳۷۶: ۲۹). با این اوصاف، کیفیت محیط به‌عنوان مبحثی نو در نظام‌های مختلف علمی ظهور پیدا کرد و ضرورت مطالعه آن در هر یک از این نظام‌ها به منصفه ظهور رسید.

شاخص‌های زندگی عینی شامل وضعیت زندگی، وضعیت تأهل، وضعیت اشتغال، وضعیت تملک اتومبیل و درگیری در فعالیت‌های اجتماعی است (Narvaez, 2008:202) که می‌تواند با استانداردهای زندگی که مبحثی مربوط به بُعد اقتصادی کیفیت زندگی است، برابر انگاشته شود (Hajiran, 2006:31).

طراحان، معماران، برنامه‌ریزان شهری، جغرافیدانان و جامعه‌شناسان هر یک، از دیدگاه خاص خود کیفیت محیط را مورد بررسی قرار دادند. ظهور تحولات اقتصادی - اجتماعی و متعاقباً برنامه‌ریزی شهری و به طبع آن شهرسازی بولدوزر شهرهای ایران را با تجربه‌ای جدید آشنا نمود. بروز مشکلات در بافت‌های قدیم و سنتی شهرها و عدم کفایت آنها در جوابگویی به ضرورت‌های به‌وجود آمده توسعه‌های جدید را غیرقابل اجتناب کرد. این روند برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی به تقلید از طرح‌های خارجی و بعضی توسط مشاوران خارجی، منجر به جراحی‌هایی در شهرهای ایران شد که پیامدهای خاص خود را در پی داشت.

تجربه اجرای طرح‌های شهری در ایران چه در بافت‌های موجود که در قالب برنامه طرح‌های جامع صورت پذیرفته و چه در بافت‌ها و توسعه‌های جدید و پروژه‌های آماده‌سازی صورت گرفته، نشان داده است که برنامه‌های مذکور در خلق محیط‌های شهری واجد کیفیت مطلوب با توفیق چندانی روبه‌رو نبوده‌اند؛ به بیان دیگر، بحران کیفیت، در شرایط کنونی یکی از چالش‌های عمده شهرهای ما و بالطبع یکی از دغدغه‌های اساسی تصمیم‌سازان، تصمیم‌گیران،

1-Social Cohesion

2-Place Identification

3-Place Related Social Identity

- نقوی در تحقیقی با عنوان «سنجش کیفیت زندگی نواحی روستایی با معیار فاصله از مرکز با استفاده از مدل TEV به مطالعه روستاهای شهرستان بهشهر پرداخت. وی در این مطالعه، ۱۰ روستا را مورد بررسی قرار داد و نتایج نشان داد که رابطه معناداری بین کیفیت زندگی ساکنان روستاهای چهارقلعه شهرستان بهشهر از بُعد اجتماعی وجود دارد (نقوی، ۱۳۹۱: ۱۲۳).

بحث

در تحقیق حاضر، ابتدا به روش ارزیابی و تحلیل کیفیت محیط شهری پرداخته، سپس با استفاده از بسته نرم‌افزاری Spss ابتدا با استفاده از نمودارهای فراوانی، اطلاعات شخصی را توصیف نموده و سپس جهت تحلیل استنباطی فرضیات پژوهش، از آزمون T تک نمونه‌ای، تحلیل عاملی، مدل رگرسیونی و برای بررسی میزان همبستگی از آزمون I پیرسون و ضریب توافق استفاده به عمل آمد. در این پژوهش، تعداد ۳۲۳ نفر از شهروندان به عنوان حجم نمونه، مورد پرسش قرار گرفتند که ابتدا از لحاظ وضعیت ویژگی‌های جنس، سن، شغل، وضعیت تأهل، سطح سواد و درآمد ماهیانه مورد بررسی قرار گرفته و سپس به آمار استنباطی پرداخته شد.

آمار توصیفی

از لحاظ توزیع جنسی ۵۲٫۵ درصد پاسخگویان را زنان و در حدود ۴۷٫۵ درصد را مردان شامل می‌شوند. حدود ۶۳ درصد پاسخگویان در گروه سنی ۱۵ تا ۳۵ سال، ۲۴ درصد در گروه سنی ۳۵ تا ۴۵ سال و حدود ۱۳ درصد در گروه سنی ۴۵ به بالا را تشکیل داده‌اند. در این پژوهش مشاغل در چهار بخش تقسیم‌بندی شدند: ۲۸ درصد از پاسخگویان در گروه خانه‌دار، حدود ۳۰ درصد را مشاغل آزاد، حدود ۱۵ درصد محصل و در حدود ۲۵ درصد پاسخگویان به مشاغل دولتی اشتغال داشته‌اند. از لحاظ وضعیت تأهل، در حدود ۵۹ درصد پاسخگویان متأهل و ۴۱ درصد مجرد بوده‌اند. از لحاظ وضعیت تحصیلی ۲۲٫۸ درصد در گروه سیکل و

به‌عنوان شاخص‌های کیفیت محیط در چند شهر هند مورد بررسی قرار داده‌اند (Siddiqui et al, 2003:58). بونایتو و همکارانش (۱۹۹۹) در مقاله‌ای تحت عنوان «ادراک چند بُعدی کیفیت محیط سکونتگاهی و همبستگی محله‌ای در محیط شهری» رضایتمندی سکونتگاهی را بر حسب کیفیت محیط سکونتگاهی درک شده چند بُعدی مورد مطالعه قرار داده و پیش‌بینی‌های تعلق مکانی را به‌عنوان معیار نهایی مورد ملاحظه قرار داده‌اند. متغیرهای اجتماعی- جمعیتی (سن، جنس، سطح اقتصادی- اجتماعی) سکونتگاهی (مدت اقامت در محله و در شهر رم، تعداد افرادی که با یکدیگر زندگی می‌کنند) در مدل نظری به‌عنوان پیش‌بینی‌کننده‌های کیفیت محیط سکونتگاهی درک شده و تعلق مکانی مدنظر قرار گرفته‌اند.

برای سنجش رضایتمندی از کیفیت محیط سکونتگاهی، ابتدا چهار حوزه اصلی ویژگی‌های معماری و برنامه‌ریزی، خصیصه‌های روابط اجتماعی، خدمات به موقع و داخل شبکه^۱، ویژگی‌های زمینه^۲ مشخص شده است. این چهار حوزه اصلی به یازده حوزه رضایتمندی ویژه و بیست مقیاس مختلف تقسیم شده است که ۱۲۶ آیتم را برای سنجش ادراک کیفیت محیط سکونتگاهی شامل شده است (Bonaiuto et al, 1999:331).

در ایران نیز به برخی مطالعات انجام شده اشاره می‌شود:

- مقاله‌ای تحت عنوان "سنجش وضعیت شاخصهای کیفیت زندگی در شهر از نظر شهروندان گنبد قابوس" توسط جاجرمی و کلتبه به نگارش درآمد. آنها در این تحقیق ۲۵ فاکتور را در سه گروه طبقه بندی نموده و به مطالعه پرداختند. نتایج حاکی از این بود که کیفیت زندگی از نظر شهروندان گنبدی در نقاط مختلف شهر تفاوت شدیدی را نشان می‌دهد (جاجرمی و کلتبه، ۱۳۸۵: ۵).

1 -in-network

2 -context features

متغیر در مجموع ۷۴/۹۷ درصد واریانس را می‌توانند تبیین کنند که بیشترین سهم را عامل اول با ۳۵/۷ درصد و کمترین را عامل چهارم با ۷/۲۳ درصد دارد. این چهار عامل به همراه متغیرهای تشکیل دهنده آن در جدول بعدی نشان داده شده است. جدول شماره ۲، ماتریس مؤلفه‌ها و سهم متغیرها را در عامل‌ها قبل از چرخش توده‌های همبسته متغیرها نشان می‌دهد.

جدول ۲. ماتریس مؤلفه‌ها و سهم متغیرها در عوامل قبل از

چرخش

متغیرها	مؤلفه‌ها			
	۱	۲	۳	۴
صدا	.869	-.010	.138	.090
بو	.924	-.204	.120	.058
آلودگی	.935	.002	.039	-.150
زباله	.778	-.267	.160	.160
امنیت	.905	-.117	.034	-.080
شلوغی	.770	-.218	-.344	.320
تسهیلات شهری	.150	.860	.052	-.287
تعلق مکانی	.219	.106	.630	-.041
ساختمان‌ها	.210	.219	.550	.053
شبکه دسترسی	.337	.630	-.648	.152
فضای سبز	.130	.200	-.024	.486
روابط اجتماعی	.156	.847	.098	-.112
دسترسی به خدمات	-.280	.800	-.204	-.073
سرزندگی	-.007	.639	.024	.301
خوانایی	.135	.311	.751	.329
نظم	-.059	.486	.494	.263

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

برای به دست آوردن میزان رضایتمندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی و معیارهای منتخب، از دیدگاه شهروندان از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است. نتایج آزمون T نشان می‌دهد که آیا می‌توان این آزمون را به کل مردم تعمیم داد؟ با توجه به این که در پرسشنامه از طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت استفاده و رتبه‌های ۱ تا ۵ به پاسخ‌ها اختصاص داده شده و امتیاز ۱ نشان دهنده میزان بسیار کم رضایتمندی و امتیاز ۵ نشان دهنده بیشترین حد رضایتمندی است؛ بدین ترتیب، عدد ۳ به عنوان میانه نظری پاسخ‌ها انتخاب

زیر سیکل، ۳۸،۳ درصد در گروه دیپلم و فوق دیپلم، ۲۸،۳ درصد در گروه لیسانس و ۱۰،۶ درصد در گروه فوق لیسانس بوده است. حدود ۵۰ درصد پاسخگویان در خانوارهای با گروه درآمدی ماهانه ۲۰۰ تا ۳۵۰ هزار تومانی قرار داشته‌اند. کمترین فراوانی مربوط به گروه درآمدی ۵۰۰ هزار تومان با بالا است. بیش از ۵۰ درصد پاسخگویان بیش از ده سال است که در محله فعلی‌شان سکونت دارند. بیش از ۴۲ درصد پاسخگویان بیش از ۲۰ سال است که در شهر ساکن هستند.

تحلیل اعتبار پرسشنامه: برای این منظور از آزمون آلفای کرونباخ استفاده به عمل آمد. مقدار آلفای به دست آمده برابر (۰/۸۹۵) است که از ۰/۷۵ بزرگتر است؛ بنابراین، اعتبار کلی پرسشنامه تأیید می‌شود.

خوشه‌بندی عوامل تشکیل دهنده کیفیت محیط

در ابتدای تجزیه و تحلیل، با استفاده از روش تحلیل عاملی، به خلاصه کردن داده‌ها و خوشه‌بندی عوامل پرداخته‌ایم. جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که اندازه نمونه برای عاملی شدن کفایت می‌کند؛ چون مقدار آماره KMO (KMO=0.757) از مقدار ۰،۰۵ بیشتر است که هر چه مقدار KMO به یک نزدیکتر باشد، توانایی نمونه برای عاملی شدن بهتر است. مقدار آماره بارتلت (۴۶۰۵،۵۵۴) نیز محاسبه شده است؛ چون مقدار $p\text{-value} < 0.05$ توانایی عاملی بودن داده‌ها تأیید می‌شود.

جدول ۱. نتایج آزمون KMO و بارتلت در عوامل شانزده گانه

کیفیت محیط

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		.757
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	4605.554
	df	120
	Sig. (معنی داری)	.000

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

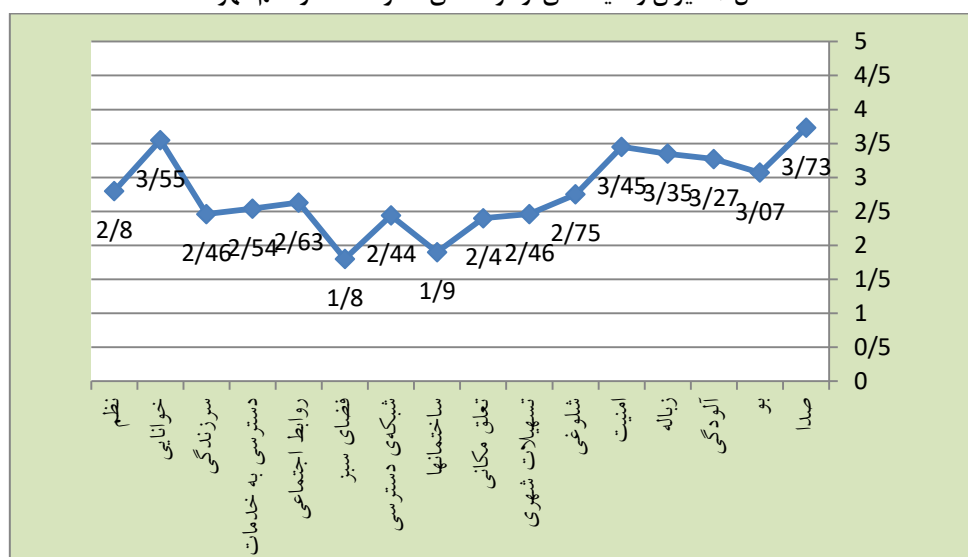
جدول شماره ۲، توصیفی از مقدار ویژه و واریانس متناظر با عامل را نشان می‌دهد. براساس این جدول، اگر عامل‌های به دست آمده را بچرخانیم، چهار عامل قابلیت تبیین واریانس متغیرها را دارند که این چهار

بالاتر از سه و ده عامل «نظم، شلوغی، تسهیلات شهری، تعلق مکانی، ساختمان‌ها، شبکه دسترسی، فضای سبز، روابط اجتماعی، دسترسی به خدمات، سرزندگی» نمره‌ای پایین‌تر از سه آورده‌اند (شکل شماره ۲).

شده است، سپس میانگین امتیاز میزان رضایتمندی با عدد ۳ مقایسه شده است.

ملاحظه می‌شود، از میان شانزده فاکتور تشکیل دهنده کیفیت محیط در شهر قائم‌شهر شش عامل «صدا، بو، آلودگی، زباله، امنیت و خوانایی» نمره‌ای

شکل ۲. میزان رضایتمندی از مؤلفه‌های شانزده‌گانه در قائم‌شهر

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

بررسی میزان رضایتمندی شهروندان از کیفیت محله و شهر

در پایان پرسشنامه، در جدولی مجزا از پاسخگویان خواسته شد به صورت جمع‌بندی ابراز دارند، با در نظر گرفتن همه جوانب تا چه اندازه از وضعیت سکونت در محله و شهرشان رضایت دارند. این مسأله با استفاده از آزمون T و در ادامه با فراوانی پاسخ‌ها نشان داده شده است. در جدول شماره ۳ نتایج حاصل از آزمون T دیده می‌شود:

جدول ۳. میزان رضایتمندی از محله و شهر با توجه به امتیازهای به‌دست آمده از آزمون T

عنوان	امتیاز
رضایت از محله	۲,۷۴
رضایت از شهر	۳,۸۷

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

میزان رضایتمندی از محله و شهر

در شهر قائم‌شهر حدود ۴۸ درصد پاسخگویان، از وضعیت محله‌ای که در آن زندگی می‌کنند ناراضی هستند و ۳۶ درصد ابراز رضایت کرده‌اند. میزان رضایت از شهر قائم‌شهر در بین پاسخگویان نیز قابل ملاحظه است؛ به طوری که ۷۰ درصد پاسخگویان از زندگی کردن در قائم‌شهر رضایت دارند. نتیجه رتبه‌بندی عوامل شانزده‌گانه در جدول ۴ نشان می‌دهد که متغیرهای تسهیلات شهری، فضای سبز، روابط اجتماعی و شبکه دسترسی، دارای بیشترین میزان تأثیرگذاری و متغیرهای خوانایی، صدا و بو کمترین تأثیرگذاری در کیفیت محیط زندگی هستند.

جدول ۶. رتبه هر یک از ابعاد چهارگانه محیط در شهر قائم شهر

رتبه در شهر	ابعاد کیفیت محیط
۱	اقتصادی- اجتماعی
۲	ساخته شده
۳	محیط زیست
۴	ادراک شده

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

تجزیه و تحلیل میزان رضایتمندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی شان با استفاده از آزمون T تک نمونه‌ای شروع شده و مشاهده شد که در شهر قائم شهر شش عامل از عوامل شانزده‌گانه نمره‌ای بالاتر از حد میانه ۳ (حد متوسط رضایتمندی) کسب کردند که نشان دهنده رضایت نسبی شهروندان از این عوامل است. این عوامل شامل صدا، بو، آلودگی، زباله، امنیت، و خوانایی هستند.

نتایج

نتایج حاصل از آزمون T در شهر قائم شهر نشان می‌دهد که از میان عوامل شانزده‌گانه‌ای که نمره بالاتر از حد میانه کسب نمودند؛ شامل: «صدا، بو، آلودگی، زباله، امنیت و خوانایی» و پایین‌تر از حد میانه شامل: «شلوغی، تسهیلات شهری، تعلق مکانی، ساختمان‌ها، شبکه دسترسی، فضای سبز، روابط اجتماعی، دسترسی، سرزندگی و نظم» بوده‌اند. صدا، بو، آلودگی، زباله، امنیت و خوانایی عواملی بودند که نشان دهنده رضایت نسبی شهروندان از این عوامل است و شلوغی، تسهیلات شهری، تعلق مکانی، ساختمان‌ها، شبکه دسترسی، فضای سبز، روابط اجتماعی، دسترسی، سرزندگی و نظم عواملی بودند که شهروندان قائم شهری رضایت کاملی از آنان نداشتند.

در قسمت بعد، با استفاده از آزمون T سؤالاتی که در خصوص میزان رضایت از محله و شهر به صورت جمع‌بندی از جداول پیشین مطرح شده بود، بررسی کردیم. نتایج حاصل از میزان رضایت شهروندان از کیفیت محله و شهر در شهر قائم شهر به شرح زیر است:

جدول ۴. رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر کیفیت محیط زندگی در شهر

قائم شهر

رتبه	مؤلفه‌ها	ضریب β	درصد تأثیر هر یک از مؤلفه‌ها
۱	تسهیلات	۰,۲۵۵	۱۴,۰۵۱
۲	فضای سبز	۰,۲۱۰	۱۱,۹۵
۳	روابط اجتماعی	۰,۱۷۶	۱۰,۱
۴	شبکه دسترسی	۰,۱۵۶	۸,۸۷
۵	الودگی	۰,۱۴۸	۸,۴۲
۶	زباله	۰,۱۴۲	۸,۰۸
۷	امنیت	۰,۱۱۵	۶,۵۴
۸	ساختمان‌ها	۰,۱۰۳	۵,۸۶
۹	سرزندگی	۰,۰۹۶	۵,۴۶
۱۰	تعلق مکانی	۰,۰۸۴	۴,۷۸
۱۱	دسترسی به خدمات	۰,۰۷۸	۴,۴۳
۱۲	شلوغی	۰,۰۷۲	۴,۰۹
۱۳	نظم	۰,۰۵۶	۳,۱۸
۱۴	خوانایی	۰,۰۵۴	۲,۵۶
۱۵	صدا	۰,۰۳۱	۱,۷۶
۱۶	بو	-۰,۰۱۵	-۰,۸۵

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

نتایج حاصل از پرسشنامه‌ها نشان می‌دهد که از بین ابعاد کیفیت محیط در شهر قائم شهر، بعد اقتصادی- اجتماعی بیشترین میزان تأثیرگذاری را داشته است و پس از آن به ترتیب بعد زیست‌محیطی، بعد ساخته شده و بالاخره بعد ادراک شده، بیشترین میزان تأثیرگذاری را داشته‌اند (جدول ۵).

جدول ۵. جمع و میانگین امتیاز متغیرها در ابعاد چهارگانه

کیفیت محیط در قائم شهر

کل شهر		ابعاد کیفیت محیط
میانگین امتیاز	جمع امتیاز	
۳,۹۹	۱۵/۹۸	ادراک شده
۶,۲۴	۳۱/۲۱	محیط زیست
۸,۸۱	۳۵/۲۴	اقتصادی- اجتماعی
۶,۳۸	۱۹/۱۶	ساخته شده

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

بر اساس جدول ۶ هر یک از چهار بعد کیفیت محیط در شهر قائم شهر بدین ترتیب رتبه‌بندی می‌شوند:

ساختمان‌ها، سرزندگی با میزان تأثیرگذاری کم (درصد تأثیر بالای ۵) و بالاخره گروه چهارم تعلق مکانی، دسترسی به خدمات، شلوغی، نظم، خوانایی، صدا و بو با میزان تأثیرگذاری خیلی کم (درصد تأثیر زیر ۴). شایان ذکر است، این طبقه‌بندی نسبی بوده و عوامل نسبت به هم سنجیده شده‌اند.

میانگین امتیاز عوامل شانزده‌گانه به‌دست آمده از طریق آزمون رگرسیون برای هر یک از ابعاد چهارگانه محیط در شهر قائم‌شهر نشان داد، عواملی که در زیرگروه بُعد اقتصادی - اجتماعی قرار دارند (روابط اجتماعی، شلوغی، امنیت و تسهیلات شهری) بیشترین تأثیرگذاری بر کیفیت محیط زندگی شهروندان را دارند و پس از آن بُعد ساخته شده، بُعد زیست محیطی و ادراک شده به‌ترتیب رتبه‌های دوم تا چهارم را به‌دست آورده‌اند.

برای بیان رابطه بین متغیرهای اقتصادی - اجتماعی، کالبدی و محیطی با رضایتمندی از کیفیت محیط زندگی، ابتدا برای متغیرهای سن، میزان تحصیلات، میزان درآمد ماهیانه خانواده، به‌عنوان متغیرهای اقتصادی - اجتماعی و مدت زمان اقامت در محله و مدت زمان اقامت در شهر به‌عنوان متغیرهای کالبدی و عوامل محیطی، از روش همبستگی پیرسون استفاده شده است و برای متغیرهای جنس و وضعیت تأهل که ادامه متغیرهای اقتصادی - اجتماعی هستند و دارای مقیاس اسمی بوده‌اند، از آزمون ضریب توافق استفاده شده است. ابتدا رابطه بین متغیرهای اقتصادی، اجتماعی، کالبدی با عوامل شانزده‌گانه کیفیت محیط مورد بررسی قرار گرفته و سپس رابطه بین متغیرهای مذکور با رضایتمندی از کیفیت محیط به‌عنوان متغیر وابسته اصلی پژوهش، مورد بررسی قرار گرفته است.

نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین برخی از متغیرهای اقتصادی، اجتماعی نظیر میزان تحصیلات، سن و درآمد با رضایتمندی از کیفیت محیط وجود داشته و بین عوامل تأهل، جنسیت و شغل با رضایتمندی از کیفیت محیط رابطه معنی‌داری وجود ندارد. همچنین بررسی میزان همبستگی بین

آمارهای مربوط به میزان رضایتمندی از محله در شهر قائم‌شهر نشان می‌دهد که ۴۸ درصد ساکنان از کیفیت محیط محله‌یشان ناراضی هستند، ۳۶ درصد راضی هستند و ۱۶ درصد ابراز بی‌تفاوتی کردند. این نشان دهنده آن است که فاکتورهای به‌وجود آورنده کیفیت محیط در این محله‌ها از وضعیت مطلوبی برخوردار نیستند. این مسأله نشان می‌دهد که فاکتورهای تشکیل دهنده کیفیت محیط، عملکرد مناسبی نداشته و در خلق محیط‌هایی که بیشترین پاسخگویی را به ساکنانشان داشته باشد، موفق عمل نکرده‌اند.

فاکتورهای تشکیل دهنده کیفیت محیط در مقیاس شهر قائم‌شهر توانسته است رضایت ساکنان محله‌های قائم‌شهر را جلب کند؛ به طوری که نزدیک به ۷۰ درصد کل پاسخگویان از زندگی کردن در قائم‌شهر راضی هستند. نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که بیشترین معضل شهرها در برآوردن رضایت شهروندان متوجه فاکتورهای تشکیل دهنده کیفیت محیط در مقیاس محله‌هاست. محله‌ها که روزی سلول‌های تشکیل دهنده شهرها بودند، با گذشت زمان و اقدامات شهرسازانه صورت گرفته نتوانسته‌اند خود را با نیازهای روز شهروندان هماهنگ سازند. توسعه‌های جدید نیز اگر چه تا حدودی وضعیتی بهتر از بافت قبلی دارند، نتوانستند امتزاجی از فاکتورهای کیفیت محیط به‌وجود آورده و محلاتی با کیفیت مطلوب جهت زندگی ساکنانشان فراهم آورند.

نتایج حاصل از رگرسیون چند متغیره نشان داد که در شهر قائم‌شهر عوامل تسهیلات، فضای سبز و روابط اجتماعی رتبه‌های اول تا سوم را به‌دست آورده و به‌ترتیب بیشترین میزان تأثیرگذاری را در کیفیت محیط داشته‌اند. با توجه به امتیازهای کسب شده توسط عوامل شانزده‌گانه این عوامل را می‌توان در چهار گروه طبقه‌بندی کرد: گروه نخست عوامل تسهیلات، فضای سبز و روابط اجتماعی با میزان تأثیرگذاری بسیار زیاد (درصد تأثیر بالای ۱۰)، گروه دوم شامل شبکه دسترسی، آلودگی و زباله با میزان تأثیرگذاری زیاد (درصد تأثیر بالای ۸)، گروه سوم شامل امنیت،

- ایجاد فضاهای مناسب برای گذران اوقات فراغت جوانان، نوجوانان و بزرگسالان
- جمع‌آوری و ساماندهی معتاده‌ها، متکدیان از سطح شهر
- ایجاد فضاهای مناسب برای مقابله با خطرات احتمالی؛ از جمله: زلزله، نصب شیرهای آتش‌نشانی و اطفای حریق
- ایجاد پارکینگ‌های عمومی (به‌ویژه پارکینگ طبقاتی)، اقدامات جدی در رابطه با ایجاد و تجهیز تسهیلات مورد نیاز شهروندان، اقدام در جهت تجهیز ناوگان حمل و نقل
- ایجاد و توسعه فضای سبز، اقدام در جهت توزیع مناسب خدمات در سطح شهر
- اقدام در جهت افزایش بهداشت محله‌ای
- نصب علائم، نقشه و تابلوهای راهنمای شهروندان، اقدام جهت یکسان‌سازی اسامی رسمی خیابان‌ها، کوچه‌ها و محله‌ها با اسامی رایج بین مردم
- اقدام جهت آموزش مسائل شهروندی، اقدام در جهت به‌کارگیری مردم در اداره امور محله، افزایش فعالیت‌های محلی (مثل بازی‌ها و مسابقات محله‌ای ...).

منابع

- بحرینی، حسین (۱۳۸۲). فرایند طراحی شهری. انتشارات دانشگاه تهران. چاپ دوم. تهران.
- جاجرمی، کاظم؛ کلتسه، ابراهیم (۱۳۸۵). سنجش وضعیت شاخص‌های کیفیت زندگی در شهر از نظر شهروندان (گنبد قابوس). فصلنامه جغرافیا و توسعه. شماره ۴ (پیاپی ۸). صص ۱۸-۵.
- چاپ من، دیوید (۱۳۸۴). آفرینش محلات و مکان‌ها در محیط انسان ساخت. ترجمه شهرزاد فریادی و منوچهر طبیبیان. انتشارات دانشگاه تهران. تهران.
- چرمایف، سرچ؛ کریستوفر، الکساندر (۱۳۷۶). عرصه‌های زندگی جمعی و زندگی خصوصی (به جانب یک معماری انسانی). ترجمه منوچهر مزینی. انتشارات دانشگاه تهران. تهران.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۵). مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی. انتشارات سمت. چاپ دوازدهم. تهران.

متغیرهای کالبدی و محیطی با رضایتمندی از کیفیت محیط نشان داد که متغیرهای کالبدی (مدت زمان اقامت در محله) با رضایتمندی رابطه معنی‌داری وجود داشته و بین متغیرهای محیطی (صدا، بو، آلودگی و زباله) با رضایتمندی رابطه معنی‌داری وجود ندارد. از مباحث مربوط به همبستگی نتیجه گرفته می‌شود که متغیرهایی چون جنس و تأهل و شغل در ادراک محیطی تأثیری ندارند و بقیه متغیرها به‌طور نسبی در ادراک محیطی تأثیرگذار هستند. همچنین نتیجه‌گیری می‌شود که متغیر میزان تحصیلات در ادراک محیطی و به علاوه در رضایتمندی از کیفیت محیط بسیار تأثیرگذار است.

پیشنهادها

- با توجه به نتایج به‌دست آمده از این پژوهش و مشخص شدن وضعیت کیفیت محیط در شهر قائم‌شهر و میزان رضایتمندی شهروندان از آن، جا دارد مسئولان و مدیران شهری با تشکیل کمیته‌ای تخصصی در رابطه با محیط شهری، به ایجاد و به‌کارگیری چشم‌انداز جامع و چند سیستمی در رابطه با مسائل محیطی زیر اقدام نمایند:
- در رابطه با ایجاد فضاهای مسکونی بادوام و متناسب با بافت، ایجاد و تنسيق گذرگاه‌ها و معابر
  - برنامه‌ریزی در جهت توسعه شبکه دسترسی
  - حذف فضاهای جرم خیز (ساختمان‌های نیمه خراب، زمین‌های بلا استفاده، مکان‌هایی که دید و روشنایی لازم را ندارند، پل‌های موجود و ...)، روشن‌سازی معابر و گذرگاه‌ها
  - محدودیت رفت‌وآمد وسایل نقلیه به‌خصوص وسایل پر سر و صدا و آلاینده (قطار)، ایجاد و تجهیز سیستم اگو
  - تجهیز و به‌روزرسانی سیستم جمع‌آوری زباله
  - حذف ساختمان‌های زشت و در حال تخریب، تنظیف و رنگ‌آمیزی دیوارها، مشخص کردن محل تبلیغات و اعلامیه‌ها

- ajiran.H (2006). Toward a Quality of life Theory: Net domestic product of happiness, *Journal of social indicators research*, 5(3), 268-279
- Bonaiuto.Marino et al (1999). Multidimensional perception of residential environment quality and neighbourhood attachment in the urban environment, *Journal of environmental psychology* 19(3)331-352
- Castanza.R. et al (2002). Quality of life: an approach integrating opportunities, Human needs and subjective well-being, *Journal of Ecological Economics*
- Fakhrudin.M (1991). Quality of urban life, Rawat publication, Jaipur, first edition
- Kamruzaman.M. et al (2007). Urban environmental Quality: a perception study on Chittagong metropolitan city, *Journal of Science Engineering and Technology*, 1(4)
- Narvaez.J, et al (2008). Subjective and objective quality of life in Schizophrenia, *Journal of Schizophrenia research*, Jan; 98(1-3): 201-208.
- Siddiqui.R, et al (2003). Copying with environmental stressors by urban slum dwellers, *Environment and behavior*, 35(5)589-604
- Uzzell.D, et al (2002). Place identification, Social cohesion and environmental sustainability, *Journal of environment and behavior*, 34(1) 26-53
- www. Sci.org.ir
- www.Ghaem137.ir
- رضویان، محمد تقی (۱۳۸۱). برنامه‌ریزی کاربری اراضی. انتشارات منشی. چاپ اول. تهران
- رهنمایی، محمد تقی؛ شاه‌حسینی، پروانه (۱۳۸۳). فرایند برنامه‌ریزی شهری ایران. انتشارات سمت. تهران.
- زمانی، حسین (۱۳۸۴). بررسی میزان رضایتمندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شیراز. دانشکده هنر و معماری. گروه شهرسازی.
- سازمان شهرداری‌ها (۱۳۸۱). سرانده کاربری‌های خدمات شهری. انتشارات سازمان شهرداری‌ها. جلد اول. تهران.
- گلکار، کورش (۱۳۸۰). مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری. مجله صفه. شماره ۳۲. صص ۳۸-۶۵.
- لینچ، کوین (۱۳۷۴). سیمای شهر. ترجمه منوچهر مزینی. انتشارات دانشگاه تهران. تهران.
- مهدی‌زاده، جواد و همکاران (۱۳۸۲). برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری (تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران). انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران. تهران.
- نقوی، محمدرضا (۱۳۹۱). سنجش کیفیت اجتماعی زندگی در نواحی روستایی با معیار فاصله از مرکز شهر با استفاده از مدل TEV تکنیک بردار ویژه (مطالعه موردی: روستاهای چهار قلعه شهرستان بهشهر)، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی. سال چهارم. شماره دوم. صص ۱۳۸-۱۲۳.